

УДК 343.12

DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i5.939>**М. В. Червінко***orcid.org/0000-0003-4994-7273**ад'юнкта кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
Інституту з підготовки фахівців для підрозділів
Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ*

УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА ТА ПЕДАГОГА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ, ДРУЖНЬОМУ ДО ДИТИНИ

Постановка проблеми. Створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини та інших міжнародних стандартів щодо прав дитини, є ключовими є пріоритетними напрямками Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (далі – Національна стратегія). До основних проблем, які визначені Національною стратегією під час досудового розслідування, віднесено недостатній рівень правової визначеності статусу педагога, психолога та відсутність критеріїв їх вибору та залучення. На цей час не усі норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) відповідають вимогам міжнародних стандартів щодо забезпечення найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні. Тому дослідження особливостей участі психолога та педагога у кримінальному провадженні за участі неповнолітніх є актуальним.

Аналіз наукових досліджень. Особливості залучення та участі психолога і педагога під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми, їх права та обов'язки були предметом дослідження таких науковців, як С.М. Авраменко, О.О. Андреев, І.В. Басиста, К.В. Бахчев, Р.І. Благута, Б.Ю. Бистрицький, В.В. Гірук, І.В. Гловюк, Л.В. Дмитрієва, О. Калашник, В.О. Коновалов, В.В. Кошинець, А.І. Кунтій, В.В. Приловський, О.М. Процюк, С.О. Розкошинська, С.В. Харченко, В.Ю. Шепітько та інші. Проте науковцями так і не досягнуто єдиної думки щодо випадків, у яких необхідно залучити саме психолога чи педагога.

Метою статті є дослідження наявних позицій науковців та практиків щодо підстав для вибору педагога та психолога під час допиту неповнолітнього та формулювання пропозицій щодо вибору такого фахівця у кримінальному провадженні, дружньому до дитини.

Виклад основного матеріалу. У Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [1] (далі – Лансаротська конвенція) неодноразово зазначається про «спеціально підготовлених осіб для допиту дитини» та «фахівців, які працюють у контакті

з дітьми», до яких за нашим національним законодавством можемо віднести психолога та педагога. А у Керівних принципах Комітету Міністрів Ради Європи щодо судочинства, дружнього дитині (далі – Керівні принципи) [2], більш детально роз'яснено категорії спеціалістів, які працюють з дітьми, до яких віднесено психологів. Про участь педагогів як спеціалістів у Керівних принципах не згадується.

Відповідно до ст. ст. 226, 227, 354, 491 КПК у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх участь педагога або психолога є необхідною. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд може вибрати кого залучити на допит на власний розсуд. Проте серед науковців досі існують суперечки щодо необхідності залучення педагога, а також неможливості повноцінної заміни педагогом психолога.

На необхідності залучення психолога під час проведення допиту наголошують О.Ю. Андрієнова [3, с. 120–121], О.В. Давидова [4, с. 80], Д.В. Куриленко [5, с. 69], О. Мельник та М. Попович [6, с. 72]. Як зазначає Н.В. Павлова [7–9], під час допиту дитини, постраждалої від насильства, особливо, якщо передбачається використовувати анатомічної ляльки та інші демонстраційні засоби, участь психолога повинна бути не альтернативним, а обов'язковим варіантом.

Натомість А.Н. Бичков зазначає, що під час допиту неповнолітнього доцільно залучати педагога, оскільки його участь не пов'язана з вивченням особи неповнолітнього, а пов'язана з її віковими особливостями психічного та психологічного розвитку [10, с. 7].

Низка авторів наполягають на залученні для допиту неповнолітнього у кримінальному провадженні педагога, з яким дитина була раніше знайома. Так, В.В. Загамула зазначає, що питання про те, чи повинні бути попередньо знайомі педагог або психолог, які залучаються до проведення допиту, з неповнолітнім потерпілим, залежить від багатьох факторів, як-от: вид кримінального правопорушення та обставини, які необхідно з'ясувати; особа неповнолітнього потерпілого, його психологічний стан, а також наявність педагога, з яким у потерпілого склалися довірчі

стосунки. Наприклад, під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією слідчий повинен врахувати, чи буде неповнолітній потерпілий почуватиме себе вільно в присутності знайомого педагога та чи не буде соромитися розповідати про вчинений щодо нього злочин (це може бути класний керівник, будь-який інший шкільний вчитель, керівник гуртка, який колись відвідував неповнолітній, тощо). Якщо ж такого педагога немає, то слідчому краще залучити для проведення допиту кваліфікованого психолога, який не знайомий з потерпілим. Такий підхід дозволить уникнути ситуацій, за яких неповнолітній буде викривляти свої показання або ж приховувати факти чи обставини, що матимуть значення для розслідування, з метою створення позитивного враження про себе, або ж навпаки – буде вести себе демонстративно зухвало і відмовиться надавати показання [11, с. 218–219]. На думку С.В. Белана та Т.О. Луценко, під час допиту неповнолітнього свідка бажаною є участь педагога, який йому відомий. Проте під час допиту неповнолітнього обвинуваченого така рекомендація не може застосовуватись, оскільки педагоги несуть моральну відповідальність за поведінку свого вихованця, і це відображається на їх позиції відносно неповнолітнього, або ж сам неповнолітній може бути у конфлікті з педагогом, може стидатися його, відчувати свою вину, озлоблюватися [12, с. 34]. Схожої думки дотримується Г.К. Тетяняк, яка відмічає, що, хоча шкільні психологи або педагоги, класні керівники мають інформацію про поведінку неповнолітнього, його характер, психологічні, розумові особливості тощо, участь таких осіб, з якими щоденно контактує неповнолітній, може створити додатковий психологічний бар'єр [13, с. 116].

На доцільності залучення знайомого для неповнолітнього педагога чи психолога наголошує і В.В. Романюк, який зазначає, що головним чинником під час вибору педагога має бути не тільки фактор взаємодовіри між неповнолітнім і педагогом або психологом, а передусім їх практичний досвід та профільна освіта. Він також зазначає, що якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, треба віддавати перевагу тому педагогу, з яким у дитини є контакт, а у разі відсутності довіри – психологу. Завдяки дотриманню цієї умови можна встановити психологічний контакт, забезпечити доброзичливу атмосферу під час допиту й досягти кращого результату кримінального провадження [14, с. 83]. Такої ж думки дотримуються В.В. Гірук [15, с. 121–122], А.М. Готвянська [16, с. 249] та О.Ю. Салманова [17, с. 175].

На нашу думку, під час вирішення, кого залучити для участі у допиті неповнолітнього – психолога чи педагога, необхідно врахувати певні фактори. По-перше, під час вибору слід врахуву-

вати вік та психологічні особливості дитини, яку необхідно допитати. Так, якщо у дитини наявні будь-які психологічні відхилення, спостерігаються різкі зміни емоційного стану, настрою після події, або дитина є замкнутою, необхідно обов'язково залучити психолога. По-друге, слід врахувати статус допитуваного: для допиту неповнолітнього потерпілого чи свідка необхідно залучити психолога, який може допомогти налаштувати контакт з такою дитиною та отримати важливі для кримінального провадження відомості. Залучення психолога для роботи з такою категорією учасників кримінального провадження має здійснюватись незалежно від виду кримінального правопорушення. Для допиту неповнолітнього підозрюваного можна залучити педагога, з яким у неповнолітнього є взаємодовірчий контакт. Якщо ж такого педагога немає, залучити психолога. По-третє, якщо допит проводиться за методикою «Зелена кімната», то до допиту залучається тільки спеціально підготовлений психолог, який володіє відповідними навичками та вміннями для роботи з дитиною.

Окрім питання участі психолога чи педагога у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх, актуальним є питання доцільності вибору фахівця однієї статі з допитуваним. Це питання може мати місце у разі проведення допиту дитини за методикою «Зелена кімната». Тоді допит проводить одна людина, яка перебуває у кімнаті з дитиною, а всі інші учасники допиту – законні представники, захисник, слідчий, прокурор, спостерігають за допитом через скло позавізуального спостереження з іншої кімнати. Адже під час проведення допиту неповнолітнього в присутності усіх учасників, які передбачені КПК, їх приналежність до статі не матиме жодного значення, оскільки дитина не буде почуватися комфортно в присутності мінімум трьох дорослих (один з батьків, психолог, слідчий) навіть однієї з нею статі.

А.Н. Бичков зазначає, що під час досудового розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи для допиту неповнолітнього потерпілого необхідно залучити педагога тієї ж статі, що і допитуваний [10, с. 8–9]. І.І. Кагляк також підкреслює, що для допиту дитини, яка є постраждалою від сексуального насильства, рекомендується запрошувати дитячого психолога, бажано однієї статі з допитуваним [18, с. 118–119]. Г.Ю. Нікітіна-Дудікова звертає увагу на необхідність залучення як педагога, так і психолога однієї статі з допитуваним неповнолітнім, проте не виділяє окремої категорії справ таких кримінальних правопорушень [19, с. 78].

На думку О.В. Швед, бажано, щоб допит проводив один фахівець тієї ж статі, що й дитина, або статі, протилежної від особи, яка завдала шкоду дитині [20, с. 136]. Л.М. Захаренко

зазначає, що дитина буде почувати себе більш захищеною, якщо її допитує дорослий однієї з нею статі [21, с. 22]. Таку думку також підтримує О.О. Кочура [22, с. 200] та М.І. Ярмусь [23, с. 369]. Тобто в цьому разі йдеться як про психолога, педагога, так і про слідчого, дізнавача, прокурора. Натомість Е.В. Васке вважає, що залучення педагога тієї ж статі, що й неповнолітній потерпілий, не завжди може бути доцільним. Наприклад, якщо жертвою насильства був хлопчик, то у нього можуть виникати відчуття страху чи сорому під час розмови з дорослим чоловіком [24, с.8–9].

З огляду на вищевказану дискусію ми підтримуємо позицію Н.В. Павлової, яка доречно відмітила, що попри те, що дівчинка краще йде на контакт з особами жіночої статі, а хлопчики – навпаки, іноді хлопчики бажать також спілкуватися із жінками. Ці обставини обов'язково необхідно з'ясувати перед початком допиту [8, с. 235].

Зокрема, у ст. 35 Лансаротської конвенції зазначено, що опитування дитини повинно бути проведено якомога менше разів однією і тою самою спеціально підготовленою особою [1]. Жодних вимог щодо проведення опитування особою однієї з дитиною статі у Лансаротській конвенції немає.

Під час вибору особи, яка буде проводити допит неповнолітнього потерпілого чи свідка, необхідно звертати увагу на компетентність, фаховість такої особи, досвід роботи, вміння налагодити контакт з допитуваним, її можливість брати участь у слідчих (розшукових) діях. Крім того, важливо врахувати побажання дитини щодо такої особи та думку її законних представників (крім випадків, коли саме вони вчинили правопорушення відносно дитини).

Тому говорити про категоричну необхідність допиту неповнолітнього особою однієї з нею статі, на нашу думку, недоцільно. Така особливість повинна враховуватись у кожному випадку окремо.

Висновки. Результати дослідження позицій різних авторів дозволяють визначити ключові підходи до вирішення питання щодо залучення психолога, педагога під час допиту неповнолітнього. Одні вважають, що участь психолога є обов'язковою та безальтернативною, особливо у випадках використання допоміжних засобів для допиту, інші зазначають, що необхідно залучати педагога, у якого є «теплі», «дружні», «довірчі» відносини з допитуваним, якщо ж такої особи немає, залучати психолога. Водночас науковці звертають увагу на те, що в деяких випадках знайомий педагог може створити додатковий психологічний бар'єр, відчуття дискомфорту у дитини.

Тому пропонуємо використовувати такі підстави для залучення психолога: проведення допиту за методикою «Зелена кімната»; у разі необхідності застосування спеціальних психологічних технік (у неповнолітнього наявні психо-

логічні відхилення, спостерігаються різкі зміни емоційного стану, настрою, дитина є замкнутою або через свій вік не може вільно розповісти про подію, яка відбулась); для допиту неповнолітнього потерпілого чи свідка. Залучати педагога, з яким у неповнолітнього є взаємодовірчий контакт, доцільно під час допиту підозрюваного, обвинуваченого. Якщо ж такого педагога немає – залучати психолога.

Проведене узагальнення досліджень науковців дає змогу виділити ще одну дискусію відносно фахівців, які проводять допит дітей. Так, на думку одних дослідників, особа, яка проводить допит неповнолітнього, повинна бути однієї статі з допитуваним, на думку інших – це не завжди доцільно та слід з'ясувати перед проведенням допиту. На наш погляд, це питання може виникати тільки у разі проведення допиту дитини однією людиною (наприклад, за методикою «Зелена кімната») та може з'ясуватись попередньо у неповнолітнього та/чи його законних представників. Проте стать особи, яка проводить допит дитини, не є ключовим критерієм, який повинен враховуватись під час вибору фахівця, оскільки більш важливими є компетентність цієї особи, фаховість, досвід роботи, вміння налагодити контакт з допитуваним, можливість брати участь слідчих (розшукових) діях.

Література

1. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Ратифікована Законом України від 20 червня 2012 року. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/994_927 (дата звернення: 23.11.2021).
2. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи : Програма Ради Європи від 17 листопада 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення: 26.11.2021).
3. Андриянова О.Ю. Особенности судопроизводства по уголовным делам о преступлениях несовершеннолетних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2006. 193 с.
4. Давидова О.В. Використання спеціальних психологічних знань щодо дітей як учасників досудового розслідування. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 79–82.
5. Куриленко Д.В. Завдання та функції педагога та психолога у кримінальному провадженні. *Вісник ХНУВС*. 2015. № 1 (68). С. 64–71.
6. Мельник О., Попович М. Допит неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні: синергетичний підхід. *Ювенальна деліктологія: діти як жертви, діти як правопорушники* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семін. (м. Дніпро, 8 жовт. 2020 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 69–72.

7. Павлова Н.В. Використання демонстраційних засобів (анатомічних ляльок) під час допиту малолітньої особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2020. № 1 (104). С. 215–220.

8. Павлова Н.В. Обов'язкова участь психолога під час допиту дитини, постраждалої від насильства. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 233–236.

9. Павлова Н.В. Роль спеціаліста у проведенні допиту малолітньої особи, постраждалої від насильства. *Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб./ [редкол.: І.М. Охріменко (голов. ред.) та ін.]; ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2020. № 2 (34). С. 7–15.

10. Бычков А. Н. Участие педагога в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 2007. 28 с.

11. Загамула В.В. Особливості допиту потерпілого під час розслідування втягнення неповнолітніх у заняття проституцією. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1(16), том 2. С. 217–221.

12. Белан С.В., Луценко Т.О. Особливості залучення спеціаліста-психолога у кримінальному процесі. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип. 7. С. 28–36.

13. Тетерятник Г.К. Гарантії забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 1. С. 115–119.

14. Романюк В.В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 81–85.

15. Гірук В.В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09/ Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 250 с.

16. Готвянська А.М. Тактика допиту неповнолітнього, втягнутого у злочинну діяльність (окремі аспекти). *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 246–257.

17. Салманова О.Ю. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск 43. Том 4. С. 174–177.

18. Кагляк І.І. Проведення допиту дитини, яка є постраждалою від сексуального насильства. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 117–120.

19. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Тактика допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості. *Юридична психологія*. 2020. № 1(26). С. 77–84.

20. Швед О.В. Інтерв'ювання дітей – жертв і свідків сексуального та домашнього насильства. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2008. № 4. С. 130–140.

21. Захаренко Л.М. Особливості психологічного супроводження слідчих (розшукових) дій за участю дітей, які стали свідками чи жертвами сексуального насильства. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої*

свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 98–101.

22. Кочура О.О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження: монографія. Харків: НікаНова, 2015. 249 с.

23. Ярмусь М.І. Проведення допиту дитини в спеціально обладнаному приміщенні із залученням мультидисциплінарної команди фахівців і застосуванням засобів відеофіксації. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 367–370.

24. Васько Е.В. К вопросу об участии специалиста-психолога в подготовке и проведении допроса несовершеннолетнего, потерпевшего от сексуального насилия. *Журнал «Психология и право»*. 2012. № 2. С. 1–13.

Анотація

Червінко М. В. Участь психолога та педагога під час проведення допиту неповнолітнього у кримінальному провадженні, дружньому до дитини. – Стаття.

У статті проаналізовано норми міжнародних стандартів та погляди науковців на вибір спеціаліста (психолога чи педагога) для залучення під час проведення допиту неповнолітнього потерпілого, свідка, підозрюваного у кримінальному провадженні. КПК передбачає альтернативу такого вибору, яка залежить від власної думки слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду. Запропоновано залучати психолога у всіх випадках проведення допиту за методикою «Зелена кімната»; для допиту неповнолітнього потерпілого чи свідка; у разі необхідності застосування спеціальних психологічних технік (наявність психологічних відхилень, різкі зміни емоційного стану, поведінки, замкнутість тощо, нездатність дитини вільно розповісти про подію, яка відбулась, через вік). У разі допиту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого доцільно залучати педагога, з яким у неповнолітнього є взаємодовірчий контакт, якщо такого педагога немає – залучати психолога.

Підкреслено, що під час проведення допиту неповнолітнього не обов'язково залучати особу однієї статі з допитуваним. Ця норма також відсутня у міжнародних стандартах, пов'язаних з правосуддям, дружнім до дитини. Неповнолітні особи чоловічої статі можуть краще іти на контакт з жінками та соромитись розповідати певні факти та події у присутності дорослих чоловіків. Під час вибору особи, яка буде проводити допит неповнолітнього, слід звертати увагу на компетентність цієї особи, її вміння налагоджувати контакт з дітьми, завоювати довіру дитини, можливість брати участь у проведенні слідчих (розшукових) дій. Під час вибору особи, яка буде проводити допит, слід враховувати думку дитини та її законного представника та попередньо врахувати побажання щодо статі спеціаліста. Рішення про залучення для допиту неповнолітнього особи однієї з ним статі повинно прийматись у кожному випадку індивідуально, залежно від обставин справи. З метою забезпечення найкращих інтересів дитини у кримінальному провадженні слід створити максимально комфортні умови для проведення допиту неповнолітнього без його повторної травмагізації.

Ключові слова: неповнолітній, психолог, педагог, спеціаліст, допит неповнолітнього, кримінальне провадження, дружнє до дитини, методика «Зелена кімната».

Summary

Chervinko M. V. Participation of a psychologist and teacher during the interrogation of a juvenile in criminal proceedings of a friend to a child. – Article.

The article analyzes the norms of international standards and the views of scholars on the choice of a specialist (psychologist or teacher) to involve during the interrogation of a minor victim, a witness found in criminal proceedings. The CCP has an alternative to this choice, which depends on the opinion of the investigator, prosecutor, investigating judge or court. It is proposed to involve a psychologist in all cases of interrogation according to the method of “Green Room”; for interrogation of a minor victim or witness; in case of necessity of application of special psychological techniques (presence of psychological deviations, sharp changes of an emotional state, behavior, isolation, etc., inability of the child to tell freely about the event which has occurred through age). In the case of interrogation of a juvenile suspect, accused, it is advisable to involve a teacher with whom the juvenile has mutual trust, if there is no such teacher – to involve a psychologist.

It is emphasized that it is not necessary to involve a person of the same sex as the interviewee during the interrogation of a minor. This norm is also absent in international standards related to child-friendly justice. Male minors may be better able to come into contact with women and be ashamed to tell certain facts and events in the presence of adult men. When choosing a person who will interrogate a minor, you should pay attention to the competence of this person, his ability to establish contact with children, gain the trust of the child, the opportunity to participate in investigative (search) actions. When choosing the person to conduct the interrogation, the opinion of the child and his / her legal representative should be taken into account, and the wishes regarding the sex of the specialist should be taken into account in advance. The decision to bring in a minor of the same sex for questioning must be made in each case individually, depending on the circumstances of the case.

Key words: juvenile, psychologist, teacher, specialist, juvenile interrogation, criminal proceedings, child-friendly, “Green Room” method.